

*Лемещенко-Лагода В. В.,**доктор філософії,**доцент кафедри «Іноземні мови»**Таврійського державного агротехнологічного університету імені Дмитра Моторного*

НАЦІОНАЛЬНО-МАРКОВАНІ ЛЕКСЕМИ В ШОТЛАНДСЬКОМУ ЛЕКСИКОГРАФІЧНОМУ ПРОСТОРИ: СПРОБА СИСТЕМАТИЗАЦІЇ

Анотація. Цю статтю присвячено дослідженню національно-маркованих лексем у лексикографічному просторі шотландської мови Скотс та шотландської гельської мови. Головну увагу зосереджено на їхній ідентифікації, систематизації та лексикографічному представленні. Національно-марковані лексеми відіграють ключову роль у збереженні лінгвістичної та культурної ідентичності міноритарних мов. У дослідженні окреслено основні теоретичні підходи до визначення та класифікації таких лексем та проаналізовано, як вони фіксуються у словниках шотландської мови Скотс та шотландської гельської мови. У статті розглядаються особливості лексикографічних записів на мікроструктурному рівні, включаючи практику маркування, примітки щодо вживання, культурні анотації та ілюстративний матеріал. Незважаючи на одночасне співіснування обох мов, гельської і Скотс, в єдиному національно-культурному просторі, підходи до фіксації національно-маркованих лексем у словниках суттєво відрізняються. Словники шотландської мови Скотс тяжіють до всебічного та повного трактування національного компонента, у той час як словники гельської мови надають скорочений опис або відповідний аналог мовою перекладу, що призводить до часткової або повної втрати оригінального значення.

У статті пропонується більш систематична типологія національно-маркованих лексем, заснована на предметно-типологічному підході. Також окремо висвітлюються основні цілі та виклики щодо систематизації національно-маркованих одиниць, серед останніх варто виокремити полісемію та семантичну заміну, одночасну приналежність до декількох категорій, соціально-політичну чутливість, діалектні відмінності.

Фіксація національно-маркованих одиниць у словниках міноритарних мов Шотландії, мові Скотс та шотландській гельській мові, відіграє вирішальну роль у символічній та практичній підтримці мовного різноманіття в Шотландії. Ця робота сприяє ширшим дискусіям щодо ролі лексикографії в культурній політиці, мовному плануванні та формуванні національної ідентичності.

Ключові слова: національно-марковані лексеми, лексика з національним компонентом, шотландська мова Скотс, шотландська гельська мова, лексикографія, класифікація національно-маркованих одиниць.

Постановка проблеми. Національно-марковані лексеми відіграють важливу роль у вивченні мовної ідентичності, особливо в контексті багатомовних або багатоетнічних держав та бездержавних націй.

У міру зростання глобалізації та стандартизації мови такі лексеми відіграють вирішальну роль у збереженні мовного різноманіття та культурної специфіки. Їх систематична ідентифікація та класифікація не тільки сприяють розвитку лексикографії, але й підтримують більш широкі зусилля з збереження нематеріальної культурної спадщини.

У шотландському контексті словники та глосарії, що документують лексеми з національним забарвленням, слугують інструментами для збереження культурної ідентичності, утвердження мовної самобутності та формування мовної політики. Створення та поширення таких лексиконів відображає – а часто й активно формує – національні наративи та колективну пам'ять.

Словники, що містять національно-марковані лексеми виступають сховищами нематеріальної спадщини. Вони зберігають слова, що втілюють конкретні історичні події, географічні реалії та соціальні інститути. Наприклад, включення слів *croft* або *laird* до шотландських словників гарантує, що ці терміни, пов'язані з традиційними системами землеводіння, залишаються частиною культурної свідомості, навіть попри те, що їх сучасне вживання зменшується.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематика відображення національної культури в мові через фіксацію національно-маркованих лексичних одиниць, а також підходи до їх класифікації, продовжує залишатися однією з найбільш дискусійних у сучасному мовознавстві (Бойко, 2015; Бондар, 2015; Куліш, Гарак, 2020; Матвєєва, 2020; Abdelzaher, 2022; Alonso & Ponte, 2015; Boltan, 2012; Hendriks, 2003; Kavanagh, 2000).

Зокрема, дослідники А. Балабан і Б. Чалаян виокремлюють 17 категорій для класифікації лексем з національним компонентом, серед яких назви рослин і тварин, опис побуту та культури харчування, аргументи та жаргонізми, гроші та професії, одяг та прикраси, географічні терміни тощо [1, с. 264–265].

У свою чергу лінгвісти А. Алонсо і Д. Понте пропонують класифікувати національно-марковану лексику за 12 типами, серед яких повсякденне життя, культура, національна ідентичність, поп-культура, географія, стереотипи та інші [2, с. 87–88].

Незважаючи на достатню кількість опублікованих наукових розвідок щодо проблем та підходів до класифікації та систематизації національно-маркованих одиниць, наразі недостатньо досліджень, присвячених вивченню проблем їх систематизації не в теоретичному, а в практичному аспекті, що й зумовлює актуальність даної розвідки.

Мета статті – визначити ключові характеристики ідентифікації національно-маркованих одиниць з-поміж інших прошарків лексики, а також охарактеризувати основні виклики систематизації національно-маркованих лексем за допомогою порівняльно-зіставного аналізу лексикографічної репрезентації лексем з національним компонентом у словниках шотландської мови Скотс та шотландської гельської мови.

Виклад основного матеріалу. Мова є ключовим вектором національної ідентичності, а лексикон – її найвидимішою складовою. Лексеми з національним забарвленням несуть не лише семантичне значення, а й виступають символами відмінності та приналежності. Їх використання в публічному дискурсі, освіті та літературі допомагає сформуванню виразного національного голосу.

Згідно з Аль-Касімі, культурно зумовлені лексичні одиниці позначають об'єкти та практики, властиві культурі мовної спільноти [3].

У свою чергу М. Бондар [4, с. 35] визначає національно-марковані одиниці як групи слів, що відображають національно-мовну картину світу певної нації, а також особливості економіки, географії, суспільного ладу, фольклору, літератури, усіх видів мистецтва, науки, побуту, звичаїв носіїв відповідної мови.

Відмінною рисою національно-маркованих лексем є їх культурна значущість. Це не просто слова, які є регіонально специфічними в географічному сенсі, а лексеми, які викликають почуття приналежності, спільної спадщини та колективної пам'яті. Наприклад, такі терміни, як *clan*, *ceilidh* або *croft*, не просто позначають конкретні інституції чи практики, а й викликають історичні та емоційні асоціації зі шотландською ідентичністю та соціальною організацією. У цьому сенсі ці лексеми функціонують не лише як лінгвістичні знаки, а й як семіотичні маркери національної свідомості.

Національно-культурний компонент, як правило, розглядається як складова семантики слів, словосполучень або концептів, що слугує мовним кодом специфічного для певного народу бачення світу. Національно-марковані лексеми, таким чином, найбільш повно репрезентують риси національного менталітету, культурної традиції та характерного сприйняття довкілля.

Існує кілька ключових характеристик, які допомагають ідентифікувати національно-марковані лексеми:

1. Культурна вкоріненість: національно-марковані лексеми відображають культурну спадщину нації.

2. Семантична специфічність: національно-марковані лексичні одиниці зазвичай не мають точних еквівалентів в інших мовах, проте, можуть мати часткові еквіваленти.

3. Соціолінгвістична цінність: лексеми з національним компонентом часто мають соціально-політичне значення. Вони можуть використовуватися для зміцнення групової згуртованості та тенденції до об'єднання.

4. Діахронічна стійкість: національно-марковані лексеми демонструють довговічність у використанні, часто зберігаючись в усних традиціях, літературних творах тощо, навіть коли вони вже не використовуються в повсякденній мові.

5. Стилїстичне та прагматичне використання: прагматична роль лексем, що мають національне забарвлення, також є важливою. Вони можуть використовуватися в офіційному політичному дискурсі, літературній стилізації або неформальних виразах.

На сьогоднішній день зусилля з систематичної класифікації національно-маркованих лексем у лексикографічному просторі Шотландії стикаються зі значними концептуальними та методологічними викликами. Ці виклики виникають через багатовимірний характер самих лексем, які можуть одночасно функціонувати як діалектні слова, культурні символи, політичні терміни та історичні артефакти. Проте систематизація національно-маркованих лексем є необхідною для глибшого

лінгвістичного та культурного аналізу, а також для практичної лексикографічної роботи, оскільки вона дозволяє дослідникам відстежувати закономірності, виявляти прогалини в представленні лексики з національним компонентом, та краще розуміти, як лексеми функціонують у національній мовній свідомості.

Систематизація національно-маркованих лексем має кілька основних цілей:

– *Лексикографічна чіткість*: організація лексем за категоріями допомагає користувачам словника розуміти взаємозв'язки між словами та їх культурними функціями.

– *Педагогічна корисність*: в освітньому контексті, особливо при викладанні курсів шотландської мови Скотс та шотландської гельської мови, категоризовані лексикони підтримують тематичне навчання.

– *Збереження культури*: групування лексем на основі культурних або історичних критеріїв підвищує їхню видимість як елементів культурної спадщини.

– *Порівняльний аналіз*: систематична структура дозволяє проводити міжмовні та міжкультурні порівняння з національно маркованими словниками інших мов.

Враховуючи специфічність визначення поняття «національно-маркована лексема» та характеру інформації, який може містити кожна лексична одиниця, варто наголосити, що предметно-типологічний та тематичний підходи до диференціації та систематизації національно-маркованих лексем є найбільш доречним. Зокрема, порівняльно-зіставний аналіз словників шотландської мови Скотс та шотландської гельської мови (Collins Scots Dictionary (2018) та Gaelic-English, English-Gaelic Dictionary (2006)) дозволив виокремити наступні класи та підкласи національно-маркованих лексем [5, с. 154–155]:

1. Предмети матеріальної культури (культура харчування, одяг, реалії повсякденного життя, музика та танці, спорт та ігри):

Collins Scots Dictionary (2018):

Abroadh Smokie, Athole brose, bagpipe, bairn, balmoral, bannock, barley, beddies, Blue Brazil, Bluenose, Blue Toon, Borderer, bothy ballad, cock-a-leekie, cranachan, cratur, Cullen skink, Edinburgh rock, export, filibeg, haggis, Islay, peasebrose, quainch.

Gaelic-English, English-Gaelic Dictionary (2006):

Bana charaid, bonaìd bhioraich, breacan, briogais, brochan, clàrsach, Clò Mòr na Hearadh, còta-mòr, dos, fèileadh beag, mac na bracha, piob mhòr, poit-dhubh.

2. Національні традиції (свята, звичаї, обряди):

Collins Scots Dictionary (2018):

The Bells, Beltane, black bun, blackening, guising, Highland games, Hogmanay, clavier, first foot.

Gaelic-English, English-Gaelic Dictionary (2006):

Bealtainn, Bodach na Nollaig, bodach-sneachda, deoch an dorais, an Fhèill Bhrìde, gealach an abachaidh, Oidhche Challainn, Oidhche Shamhna.

3. Реалії суспільного життя (адміністративно-політичний устрій, законодавство, освіта, робота та професії):

Collins Scots Dictionary (2018):

Advocate Depute, common good, convener, COSLA, dominie, dux.

Gaelic-English, English-Gaelic Dictionary (2006):

Clachan, Comhairle Ealain na h-Alba, am Margadh Coitcheann, Oifis na h-Alba.

4. Реалії духовного життя (релігія, міфологія):**Collins Scots Dictionary (2018):**

Abroath, beadle, Billy boy, kelpie, kirk, kist o'whistles, elder, Fenian, Free Church, General Assembly.

Gaelic-English, English-Gaelic Dictionary (2006):

Buidseach, Criosdaidh, an Cruithear, daoine-sìth, an Domhan, draoidh, draoidheil, an Eaglais Shaor, Eaglais na h-Alba, latha a' bhràtha, Lia-Fàil, luchrahan.

5. Поняття і предмети історичного минулого (видатні історичні постаті, історичні події):**Collins Scots Dictionary (2018):**

Auld Alliance, Auld Enemy, Bannockburn, Covenanter, Cullogen, Disruption, Highland Clearances, Devo max.

Gaelic-English, English-Gaelic Dictionary (2006):

Caolas Bòideach, ceann-cinnidh, Ceilteach, Cruithneach, na Fuadaichean, na Linntean Dorcha.

6. Географічні об'єкти та явища природи (топографічні назви, природні явища, флора і фауна):**Collins Scots Dictionary (2018):**

Aberdeenshire, Alba, Auld Reekie, ben, cushie-doo, Granity city.

Gaelic-English, English-Gaelic Dictionary (2006):

Alba, an t-Eilean Sgitheanach, ciora, Colla, Eilean a'Cheò, Gàidhealach, Gàidhealtachd, Gallda, Galldachd.

Зокрема, у **Collins Scots Dictionary** було виокремлено 546 національно-маркованих лексеми, що складає 30% від усієї кількості слів у словнику. Класом найбільшої концентрації національно-маркованих лексем визначено клас «предмети матеріальної культури», а найменшої – клас «реалії духовного життя».

У свою чергу, у **Gaelic-English, English-Gaelic Dictionary** було виокремлено 139 національно-маркованих лексеми. Класом найбільшої концентрації національно-маркованих лексем визначено клас «предмети матеріальної культури», а найменшої – клас «реалії суспільного життя».

Такий розподіл за класами можна пояснити особливостями суспільно-історичного розвитку шотландського суспільства та екстралінгвальними чинниками, що впливали на становлення, розвиток та занепад обох мов Шотландії.

Аналіз фіксації національно-маркованих лексем на мікроструктурному рівні дозволив прийти висновків щодо відмінності застосованих лексикографічних параметрів та підходів до організації словникових статей до національно-маркованих лексем мовою Скотс та гельською мовою. Зокрема, словникові статті у **Collins Scots Dictionary** характеризуються наявністю таких компонентів як заголовне слово, синхронічні та діахронічні дані, маркування, тлумачення або переклад, синтагматичні та семантичні дані, перехресні посилання. Проте, такий підхід не є систематичним, це означає, що кількість параметрів може змінюватись в залежності від складності вимови, особливостей використання лексичної одиниці в мовленні тощо:

Gaidhealtachd (gale-taCHt) The **Gaidhealtachd** is the area of the Highlands and Islands where Gaelic is still in everyday use [6, c. 84].

gansey, ganzie (gan-zee), or **gensey** (genn-zee) A **gansey** is a thick woolen jumper, especially one of the type worn by people working on fishing boats. [The word is a variant of *guernsey*, another name for such a sweater] [6, c. 85].

howtowdie (how-tow-dee) **Howtowdie** is a dish consisting of boiled chicken with spinach and poached eggs. [The word,

which formerly also referred to a young chicken or pullet suitable for boiling, comes from Old French *hetoudeau* or *estaudeau* a fat young chicken for cooking] [6, c. 106].

У той час як словникові статті до національно-маркованих одиниць у **Gaelic-English, English-Gaelic Dictionary** мають більш усічену структуру, що представлена наявністю заголовного слова, синхронічних даних та маркування (що носять не постійний характер) та тлумачення або переклад. Більш того, варто зауважити, що перевага віддається не поясненню явищ шотландської національно-культурної дійсності, а скоріше добору максимально наближеного відповідника мовою перекладу, що значно звужує, а іноді і ігнорує, національний компонент.

Bealltainn [byauLtiN'] f May Day, Beltane [7, c. 30].

draoidh [druy] m druid: magician [7, c. 65].

A' Mhachair Ghallda [ə vacher' ghauLdə] the Lowlands [7, c. 98].

Незважаючи на розгорнутий характер запропонованої тематичної класифікації національно-маркованих лексем та підходів до комплексної репрезентації у лексикографічних виданнях на мікроструктурному рівні, варто звернути увагу й на основні виклики, що постають під час спроб їх систематизації, а саме:

– **Полісемія та семантична зміна**: такі слова, як *clap*, мають як традиційне, так і сучасне значення, що ускладнює класифікацію.

– **Приналежність до декількох категорій**: деякі лексеми, такі як *ceilidh*, можуть відноситись до декількох категорій одночасно.

– **Соціально-політична чутливість**: класифікація політичних або ідеологічних лексем (наприклад, *Unionist*) ризикує посилити певні наративи.

– **Діалектні відмінності**: лексема може бути позначена як національна в одному контексті та регіональна в іншому.

Отже, систематизація вимагає як описової строгості, так і гнучкості в інтерпретації. Вона повинна враховувати лексичну мінливість, яка характерна для природної мови, одночасно пропонуючи корисні рамки для аналізу та документування.

Висновки. систематизація та фіксація національно-маркованих лексем залишаються ключовим викликом сучасної лексикографії, особливо в контексті міноритарних мов, таких як шотландська мова Скотс та шотландська гельська. Національно марковані одиниці, що відображають культурно специфічні реалії, особливості історичного розвитку нації, суспільно-політичний та економічний устрій тощо, потребують адаптованих підходів для їх ідентифікації та представлення в словникових структурах.

Таким чином, аналіз шотландських лексикографічних джерел демонструє різноманітні стратегії та підходи до їх фіксації, включаючи тематичну класифікацію, культурні анотації та використання ілюстративних цитат. Однак залишаються невідповідності в глибині та прозорості маркування таких лексем, особливо щодо семантичних нюансів, прагматичного вживання та соціолінгвістичної варіації. Особливу увагу слід приділити мікроструктурному представленню таких одиниць, включаючи позначення, визначення, примітки щодо вживання та перехресні посилання на споріднені форми.

Підсумовуючи, варто наголосити, що систематична фіксація національно маркованих лексем — це не просто технічний процес, а культурно значущий акт. У випадку шотландської

мови Скотс та гельської мови це сприяє збереженню лінгвістичної самобутності та документуванню лексики в її повному національному контексті. Майбутня лексикографічна практика повинна надавати пріоритет ясності, послідовності та культурній вірності в обробці національно маркованих лексем, забезпечуючи їхнє законне місце в шотландському лексикографічному просторі, що постійно розвивається.

Література:

1. Balaban A., Çağlayan B. Common cultural Turkish words in Albanian and Greek languages. *Journal of Educational and Social Research*. 2014. 4(2). С. 262–269. doi:10.5901/jesr.2014.v4n2p262
2. Alonso A. C., Ponte D. C. An analysis of cultural vocabulary in ELT textbooks. *Odisea*. 2015. 16. С. 83–96.
3. Al-Kasimi A. M. *Linguistics and Bilingual Dictionaries*. Humanities Pr, 1977. 131 с.
4. Бондар М. Класифікація національно маркованих одиниць. *Науковий Вісник Кафедри ЮНЕСКО Київського Національного Лінгвістичного Університету. Серія «Філологія. Педагогіка. Психологія»*. 2015. 30. С. 31–36.
5. Лемешенко-Лагода В.В. Лексикографічні традиції фіксації національно-маркованих одиниць у гельській та шотландській Скотс міноритарних мовах і британському варіанті англійської мови: дис. ... док.філософії : 035. Київ, 2024. 212 с.
6. Brookes I. (Ed). *Collins Scots Dictionary*. Glasgow: HarperCollins Publishers, 2018. 224 с.
7. Buchanan D. *Gaelic – English. English – Gaelic dictionary*. Poland: Geddes & Grosset, 2006. 251 с.

Lemeshchenko-Lagoda V. Nationally marked lexemes in the Scottish lexicographic space: systematization attempt

Summary. This article is devoted to the study of nationally marked lexemes in the lexicographical space of Scots and Scottish Gaelic. The main attention is focused

on their identification, systematization and lexicographic representation. Nationally marked lexemes play a key role in preserving the linguistic and cultural identity of minority languages. The study outlines the main theoretical approaches to the definition and classification of such lexemes and analyzes how they are recorded in Scots and Scottish Gaelic dictionaries. The article examines the features of lexicographical records at the microstructural level, including marking practices, usage notes, cultural annotations and illustrative material. Despite the simultaneous coexistence of both languages, Gaelic and Scots, in a single national and cultural space, the approaches to nationally marked lexemes fixation in dictionaries differ significantly. Scots dictionaries tend to provide a comprehensive and complete explanation of the national component, while Gaelic dictionaries provide an abbreviated description or a corresponding analogue in the target language, which leads to a partial or complete loss of the original meaning.

The article proposes a more systematic typology of nationally marked lexemes, based on a subject and specific typological approach. It also highlights the main goals and challenges of systematizing nationally marked units, among which polysemy and semantic substitution, simultaneous belonging to several categories, socio-political sensitivity, dialectal differences should be highlighted.

The fixation of nationally marked units in dictionaries of the minority languages of Scotland, namely Scots and Scottish Gaelic, plays a crucial role in the symbolic and practical support of linguistic diversity in Scotland. This work contributes to broader discussions on the role of lexicography in cultural policy, language planning and the formation of national identity.

Key words: nationally marked lexemes, vocabulary with a national component, Scots, Scottish Gaelic, lexicography, classification of nationally marked units.